

Nəzrin ATABƏYLI
AMEA Məhəmməd Füzuli adına
Əlyazmalar İnstitutu
nezrin.atabeyli@gmail.com

NƏSİMİ POEZİYASININ MÜASİR DÖVRDƏ ALMAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİ

Açar sözlər: Nəsimi, ədəbiyyat, tərcümə, alman dili, Mixael Hess, Nuridə Atəşi

Ключевые слова: Насими, литература, перевод, немецкий язык, Михаэль Хесс, Нурида Атеши

Key words: Nesimi, literature, translation, german language, Michael Hess, Nourida Atashi

Azərbaycanın böyük klassik şairi İmadəddin Nəsimi (1369-1417) öz sənətkarlığı, dili, üslubu, ifadə tərzini, fəlsəfi düşüncələri, dünyagörüşü, ictimai fəaliyyəti və mübarizəsi sayəsində nəinki Şərqdə, eləcə də bütün dünyada şöhrət qazanmışdır. Nəsimi Azərbaycan dilində sanballı əsərlər yaradan ilk sənətkarlardan olub. Onun dərin məzmunlu fəlsəfi lirikası, dövrünün mütərəqqi ideyalarını tərənnüm edən dolğun əsərləri Azərbaycan, Orta Asiya, Anadolu, İran, İraq, Ərəbistan və Şərqi bir çox mədəni mərkəzlərində geniş yayılmışdır (2, 7).

Nəsimi irsi nəinki türkdilli, farsdilli və ərəbdilli ölkələrdə öyrənilmiş, eləcə də avropalı araşdırmaçıların da diqqətini çəkmiş, onların tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Məlum olduğu kimi Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin Avropa dillərinə tərcüməsinin tarixi uzun zaman öncəyə dayanır. Hələ 1551-ci ildə fransız səfiri sifəti ilə İstanbulda səyahətdə olan Nikolas Nikoley1 Türkiyədə mövcud dini təriqətləri, o cümlədən hürufuliyi xarakterizə edərkən görkəmli Azərbaycan şairi Nəsimi haqqında da söhbət açmışdır. Qeyd edək ki, səfirin dini təriqətlərə marağı Nəsimi poeziyasının tam dərkinə çevrilməmişsə də səfir bu poetik nümunələri tərcümə etməyə cəhd göstərmişdir (6). Amma hər halda Nikolas Nikoleylin Nəsiminin yaradıcılığı ilə tanış olması və öz qeydlərində bundan söhbət açması Qərbdə mədəniyyətimizlə yanaşı ədəbiyyatımıza da böyük maraq yaranmasından xəbər verir. Daha sonralar Nəsimi yaradıcılığına Avropada daha böyük maraq yaranmış və şairin poetik irsi zaman-zaman

müxtəlif Qərb dillərinə tərcümə edilmişdir.

Bu dillərdən biri də alman dilidir. Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin alman dilinə tərcüməsi XX əsrin 50-ci illərindən daha da intensivləşmişdir. Ədəbiyyatımızın o dövr üçün orta nəslə hesab olunan M. Hüseyin, S. Vurğun, M. İbrahimovun bir neçə əsəri ilə bərabər 60-cı illərin nümayəndələri hesab olunan Anarın, Elçinin, M. İbrahimbəyovun əsərlərinin alman dilinə bir neçə dəfə tərcümə olunması bunu bir daha sübut edir. Məsələn, Anarın “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi” romanı sabiq Almaniya Demokratik Respublikasında “Der Lift fahrt vorbei” adı ilə 1982-ci ildə Berlinin “Volk und Welt” nəşriyyatında rus dilindən tərcümədə nəşr olunan sonra, 1989-cu ildə Frankfurt Maynın “Dağyeli” nəşriyyatında Azərbaycan dilindən birbaşa tərcümədə çap olunmuşdur. Elçinin “Mahmud və Məryəm”, “Ağ dəvə”, Ç. Hüseyinovun “Məhəmməd, Məmməd, Məmiş”, M.İbrahimbəyovun “Ondan yaxşı qardaş yox idi” romanları da alman oxucuları arasında uğur qazanmışdır (7).

Müasir dövrümüzdə də alman araşdırmaçıları Nəsimi irsi ilə maraqlanırlar, onun əsərlərini alman dilinə tərcümə edirlər. Belə alimlərdən ən çox bu mövzuda çalışan, Nəsimi yaradıcılığını öz ana dilinə tərcümə edən, Avropada Nəsimi irsini tanıdan şəxs Mixael Hessdir. Qərb şərqşünaslığında klassik Azərbaycan ədəbiyyatını tədqiq edən nüfuzlu alim Mixael Hess (Michael Hess – almanca tələffüzdə: Mixael) Avropa elminin böyük mərkəzlərində klassik irsimizin Qazi Bühranəddin, Nəsimi, Xətai və başqa nümayəndələri

ilə bağlı çıxışları və məqalələri ilə klassik Azərbaycan ədəbiyyatının Avropada tanıtılması və tədqiqi yolunda çox böyük işlər görmüşdür (1).

Dr. Mixael Hess 1967-ci ildə Almaniyanın Offenbax şəhərində dünyaya gəlmiş, 1987-1992-ci illərdə Frankfurt Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsində təhsil almış, 1993-1997-ci illərdə Maynz Universitetinin doktoranturasında təhsilini davam etdirmiş, görkəmli türkoloq alim Lars Yohansonun rəhbərliyi altında doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. M. Hess Almaniyanın nüfuzlu Maynz, Freie Universitet Berlin, Frankfurt am Main universitetlərində elmi tədqiqatlar aparmaqla yanaşı, həm də müəllim kimi fəaliyyət göstərmiş, klassik Azərbaycan ədəbiyyatından mühazirələr söyləmişdir. O, universitet illərində türk dili və ədəbiyyatı və İslam elmləri ilə yanaşı, yunan dilini də öyrənmişdir (1).

Şərq dilləri və ədəbiyyatı ilə yanaşı yunan fəlsəfəsini, İslam daxilində yaranmış müxtəlif fikir cərəyanlarını mükəmməl bir tərzdə mənimsəmiş alim tədqiqat sahəsi kimi klassik Azərbaycan ədəbiyyatını və Nəsimi yaradıcılığını seçmişdir. Onun bu sahədə yazdığı əsərlərdə Qərbin mükəmməl metodologiyasının Şərq mədəniyyətinə tətbiqindəki uğurlar hiss olunmaqdadır. 2000-2004-cü illərdə Alman Elmi-tədqiqat Assosiasiyası Mixael Hessi böyük Azərbaycan şairi Nəsiminin türkçə "Divan"ının tədqiqi layihəsinə cəlb etmişdir. M. Hess 2009-cu ildə bu tədqiqatını "Die Sprache des Menschengottes: Untersuchungen zu Imad ad-Din Nasimis türkischem "Divan" (Həqq əhlinin dili; İmadəddin Nəsiminin türkçə "Divan"ı üzərində tədqiqat)" adlı kitab halında nəşr etdirmişdir. Bundan sonra alim Almaniyanın nüfuzlu universitetlərindən olan Freie Universitet Berlində müxtəlif proqramlara cəlb olunmuş, hürufilik, İslamda hərf simvolizminin yaranması və təkamülü, konkret olaraq, Nəsimi yaradıcılığı ilə bağlı bir sıra sanballı tədqiqatlara müəlliflik etmişdir (1).

Michael Hessin Azərbaycana bağlılığı heç də ədəbiyyatla məhdudlaşmır. 2014-cü ilin oktyabrında alim Almaniyanın Oldenburq şəhərində

Carl von Ossietzky universitetində Azərbaycana qarşı həyata keçirilmiş 20 Yanvar terroru ilə bağlı məruzə ilə çıxış edib. Eləcə də, həmin ilin noyabrında Michael Hess Berlində Qarabağ konfliktini ilə bağlı məruzə ilə də çıxış etmişdir.

M. Hess Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı mütəxəssis qismində Brill nəşriyyatı tərəfindən İslam Ensiklopediyasının III nəşrinin hazırlanmasına cəlb edilmişdir. Çoxcildli İslam Ensiklopediyasının nə dərəcədə nüfuzlu bir nəşr olmasını təkrarlamağa ehtiyac yoxdur. Brill nəşriyyatı evi bu nəşrin ətrafında müasir dünyamızın ən ünlü alimlərini toplayaraq Ensiklopediyanın yeni nəşrinin hazırlanmasına başlamışdır. M. Hess artıq burada "Azərbaycan ədəbiyyatı" adlı icmal xarakterli yazı və Abbasqulu ağa Bakıxanov, Abdulla Şaiq, Mirzə Fətəli Axundov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əhməd Cavad, Əli bəy Hüseynzadə, Abbas Səhhət və başqa yazarlarımızla bağlı oçerklərlə təmsil olunur. Lakin bu siyahı tam deyil; ensiklopediya üzərində iş davam edir. M. Hess Almaniyanın özündə nəşr olunan ədəbiyyatla bağlı ensiklopediya və lüğətlərdə də Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı hissələrin yazılmasında fəal iştirak edir" (1).

Mixael Hessin Nəsimi poeziyası ilə bağlı gördüyü vacib işlərdən biri isə şairin Azərbaycan dilində olan qəzəllərini alman dilinə tərcümə edərək ilk dəfə kitab şəklində nəşr etdirməsidir. Qeyd edək ki, Mixael Hess Nəsimi qəzəllərini hərfi tərcümə etmişdir və bu tərcümələri tanınmış alman şairi Reinhart Moritzen nəzmə çevirmişdir. Kitabdakı şeirlərin həm orta əsrlərə xas Azərbaycan dilində orijinalı, həm də müasir alman dilində tərcüməsi yanaşı yerləşdirilmişdir. Şeirlərin seçimi Almaniya yaşayan azərbaycanlı yazıçı Vüqar Aslanov tərəfindən həyata keçirilmişdir (8). Nəsiminin Mixael Hess tərəfindən alman dilinə tərcümə edilmiş "Mərhaba, xoş gəldin, ey ruhi rəvanım, mərhəbə!" mətləli məşhur qəzəldən bir neçə beytə diqqət yetirmək maraqlı oldu:

*Mərhaba, xoş gəldin, ey ruhi rəvanım, mərhəbə!
Ey şəkərləb yari-şirin, laməkanım, mərhəbə!*

*Çün ləbin cami-Cəm oldu nəfxei-ruhülqüdüs,
Ey cəmilim, ey cəmalim, bəhrü kanım, mərhəba!*

*Könlümə heç səndən özgə nəsnə layiq görmədim,
Surətim, əqlim, üqulim, cismü canım, mərhəba!*

*Ey mələk surətli dilbər, can fədadır yoluna,
Çün dedin ləhmikə ləhmi, qanə qanım, mərhəba!*

*Gəldi yarım naz ilə, sordu, Nəsimi, necəsən?
Mərhəba, xoş gəldin, ey xırdadəhanım, mərhəba!*

Michael Reinhard Hessin alman dilinə tərcümə etdiyi beytlərə diqqət yetirək:

*Sei gegrüßt, willkommen bist du, meine Seele,
meine Wanderpsyche, sei gegrüßt!
O du Zuckerlippe, du süßer Geliebter, mein Ort-
loser, sei gegrüßt!*

*Da deine Lippen für mich das Glas des Cem
geworden sind, ein Hauch vom Heiligen Geist,
O mein Schöner, o meine Schönheit, mein Meer
und mein Schatz, sei gegrüßt!*

*Nie habe ich meines Herzens etwas anderes als
dich für würdig erachtet -
Mein Gesicht, mein Verstand, meine Verstandes-
kräfte, mein Körper, meine Seele: Sei gegrüßt!*

*O du engelsgesichtiger Geliebter, die Seele gibt
ihr Leben für deinen Weg,
Da du gesagt hast: „Dein Fleisch ist mein Fleisch“
und zum Blute „mein Blut, sei gegrüßt!“*

*Mein Liebling kam, mit koketter Art, und fragte:
“Nesimi, wie geht es?” -
“O du Zuckerlippe, du süßer Geliebter, meine
Wanderpsyche, sei gegrüßt!” (4)*

Qeyd edək ki, Mixael Hessin tərcümələri tək-cə Almaniya və Avropada deyil, Azərbaycan da böyük marağa səbəb olmuşdur. Belə ki, Onun Nəsimi şeirlərindən etdiyi tərcümələr “Şərq-

Qərb” Nəşriyyat evi tərəfindən Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə Nəsiminin vətəninə də çap edilmişdir (7).

Böyük Azərbaycan şairi Nəsiminin əsərlərini alman dilinə tərcümə edən daha bir tədqiqatçı Almaniyada yaşayan azərbaycanlı şairə, jurnalist və ictimai xadim Nuridə Atəşidir. Nuridə Atəşi, 2010-cu ildən Almaniya P.E.N Mərkəzinin üzvü, 2012 ci ildən isə Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının tanınmış nümayəndəsi Əsəd Bəydən sonra ikinci azərbaycanlı yazıçı olaraq Almaniya Yazarlar Birliyinin üzvüdür. Hazırda ictimai fəaliyyətilə də tanınan N.Atəşi Alman-Azərbaycan Dostluq və Mədəniyyət Cəmiyyətinin sədri və eyni zamanda da Almaniya Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür (8).

Qeyd etmək yerinə yerinə düşər ki, Almaniyanın məşhur şairi, Nobel mükafatı laureatı Günter Grasın fəxri prezidentlik etdiyi P.E.N. (P.E.N. Almaniya Mərkəzi “Poets, Publisist, Novelist” – şairlər, publisistlər, novellaçılar deməkdir – N.A.) Almaniya Mərkəzinin 705 üzvü var. Mərkəz Londonda yerləşən International P.E.N məşhur quruluşuna bağlıdır (8).

Həmyerlimiz Azərbaycanın bir sıra şair və yazıçılarının əsərlərini də alman dilinə tərcümə etmişdir. İyirmiyə yaxın kitabın müəllifi olan Nuridə Atəşi 2008-ci ildə Alman şairi Jan Veinard ilə bərabər “Pərvanə və şam. Azərbaycanın minillik məhəbbət poeziyası“ (alman dilində orijinal adı “Falter & Flamme”) adlı antalogiyasında Azərbaycanın Nizami, Füzuli, Nəsimi, Məhsəti və bir çox klassik şairlərinin əsərlərini alman dilinə tərcümə edərək Almaniyanın məşhur “Matte & Setz” nəşriyyatında nəşr etdirmişdir.

Almaniya və Azərbaycanın iki həssas şairinin birgə intensiv işi bu antalogiyanın yaradılmasında xoşbəxt bir təsadüfdür. Tərcümələrin orijinallığı Şərq poeziya formalarının növləri və qanunlarını mümkün olduğu qədər qoruyub saxlamışdır. Antalogiyada yer alan, yüzilliklərin yaddaşında toplanmış bu incilər qəzəllərdən, rübailərdən, xalq mahnılarından, bayatılardan və bir də müasir Azərbaycan ədəbiyyatından bir

neçə kiçik nümunədən ibarətdir (5).

“Dünya poeziyası özü ayrılıqda dünya barışıdır”. Bu sözlərin müəllifi böyük alman şairi Fridrix Rükert əslində alman oxucusu adından zəngin Şərqi ədəbiyyatına minnətdarlıq ifadə edir. Bu mənada bu kitab indiyə qədər naməlum mədəniyyətlər, ədəbiyyatlar arasında bir körpü ola bilər. Alman oxucu bilsin ki, Şərqi və qoca Şərqi qapısı sayılan qədim odlar diyarı Azərbaycanda hələ Qərb üçün naməlum qalan çoxlu müdrik inci və açılmamış xəzinələr yatır (5).

Yuxarıda adı qeyd olunan kitabda Nəsiminin Nuridə Atəşi tərəfindən alman dilinə tərcümə edilmiş “Sığmazam”, “Neylərəm”, “Mərhəbə” və s. kimi məşhur poetik nümunələri yer almışdır. Nuridə Atəşinin tərcümə etdiyi qəzəllərdən nümunələrə diqqət yetirək:

*Məndə sığar iki cahən, mən bu cahana
sığmazam,
Gövhəri-laməkan mənəm, kövnü məkanə
sığmazam.
Ərşlə fərşü kafü nun məndə bulundu cümlə çün,
Kəs sözünü və əbsəm ol, şərhi-bəyanə sığmazam.*

*Gərçi bu gün Nəsimiyəm, Haşimiyəm,
Qureyşiyəm,
Məndən uludur ayətim, ayəti-şanə sığmazam. (2)*

Bu qəzəlin Nuridə Atəşi tərəfindən almanca-ya edilmiş tərcüməsi:

*Zwei Welten sind doch hier in mir, jedoch all die
Welt faßtmichnicht.*

*Selbst ohne Ort bin ich, das, was ein Ort hier ent-
hält, faßtmichnicht.*

*Erde und Himmel und das All sindalle in mir, sind
in mir.*

*Oh schweige, und sei still, das, was Erklärunga-
ufsteilt, faßtmichnicht.*

*Zwarheute bin ich Nasimi, Haschimi, Guresch
war ichauch.*

*Beweis war wormir. Was Beweis und Ruhmhie-
rerhält, faßtmichnicht.*

Nəsiminin “Neylərəm” qəzəlinə diqqət yetirək:

*Dilbəra, mən səndən ayrı ömrü canı neylərəm?
Tacu xəttü mülkü malü, xanimanı neylərəm?*

*İstərəm vəsli-cəmalın ta qılam dərdə dəva,
Mən sənin bimarınam, özgə dəvanı neylərəm?*

*Dilbər aydır, ey Nəsimi, sabir ol, qılma fəğan,
Mən bu gün səbr eyləsəm, danla fəğanı
neylərəm? (3)*

Qəzəlin alman dilinə tərcüməsi:

*Meine Königin, ohne dich soll leben, wozu nur?
Für Verwandtschaft und Reichtum, ach, soll ich
streben, wozu nur?*

*Dein Gesicht will ich sehen, ach, meinem Siech-
tum Heilung du!
Bin dein Kranker, wer soll mir sonst Balsam ge-
ben, wozu nur?*

*Mond du, Liebste! Nasimi, nie jammere nie! Hab
Geduld!
Wann sonst sollt ich die Stimme zur Klage heben?
Wozu nur? (5)*

Nuridə Atəşi tərcümə zamanı məzmunu olduğu kimi saxlamaqla yanaşı, qəzəlin qafiyə sistemini də qrupuyub saxlamağa çalışmışdır və bu işdə ona təbii ki, şairliyi çox kömək olmuşdur. Bütün çətinliklərə və çatışmazlıqlara baxmayaraq qeyd olunan bu tərcümələri Azərbaycan poeziyasının təbliği və tanınması baxımından ən dəyərlilərdən hesab etmək olar. Buna görə də, hər iki alimin bu sahədə görmüş olduğu işləri təqdir edir və onlarla yanaşı bir çox alimin gələcəkdə bu sahədə daha böyük çalışmalara imza atacaqlarına ümid edirik.

ƏDƏBİYYAT

1. Aida Qasımova, “Klassik irsimizin dəyərli tədqiqatçısı Mixael Hess”. “525-ci Qəzet”. (http://525.az/site/index.php?name=xeber&news_id=41705)
2. “İmadəddin Nəsimi əsərləri”. Üç cildə. I cild. Bakı, “Elm”, 1973, 84+572 s.
3. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş Əsərləri. İki cildə, I cild. Bakı, “Lider nəşriyyatı”, 2004, 336 s.
4. Klassische türkische Poesie (<https://sites.google.com/site/mreinhardhess/east-meets-west>)
5. Nuridə Atəşi, Jan Veinard. “Pərvanə və şam. Azərbaycanın minillik məhəbbət poeziyası”. Berlin, “Mattes & Setz”, 2008, 285 s.
6. “Şərq-Qərb” nəşriyyatının rəsmi internet səhifəsi, (www.eastwest.az)
7. Vilayət Hacıyev, Alman-Azərbaycan ədəbi əlaqələri haqqında qısa xülasə, (http://www.translit.az/TERCUME_TARIXI/Alman.htm)
8. www.wikipedia.org/wiki/Nuridə_Atəşi

Назрин Атабейли

**ПЕРЕВОД ПОЭЗИИ НАСИМИ В НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК В СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ
РЕЗЮМЕ**

Данная статья посвящена переводу стихов классического азербайджанского поэта Имадеддина Насими на немецкий язык. Поэзия великого поэта Насими приобрела всемирную известность. Хочется особо отметить, что интерес к поэзии Насими проявлялся в разные периоды времени, как на Востоке, так и на Западе. Основой данного исследования является практика перевода таких ученых, как Михаэль Хесс и Нурида Атеши. Помимо этого в статье дается краткое описание изданий сборника стихов Насими на немецком языке, принадлежащих вышеупомянутому ученому. Некоторые из этих переводов произведений классической поэзии можно считать наиболее ценным с точки зрения продвижения Азербайджанской поэзии.

Nazrin Atabayli

**THE TRANSLATION OF NASIMI'S POEMS INTO GERMAN LANGUAGE IN THE
MODERN ERA
SUMMARY**

The poetry of the great poet Imadeddin Nasimi gained worldwide fame. This article is devoted to the translation of the poems of the classical Azerbaijani poet Imadeddin Nasimi into German. There was a huge interest in Nasimi's poetry, which was manifested in different periods of time, both in the East and in the West. The basis of this study is the practice of translation such scientists as Michael Hess and Nurida Ateshi.

Рәyçиләр: prof.B.V.Allahverdiyev; tar.ü.fəl.dok.L.Q.Abasova